

ROMÁNIAI MAGYAR ÍRÓK

BARTALIS JÁNOS (1893—)

Több mint fél évszázaddal ezelőtt fedezte fel Kosztolányi, s első szabad versei, egy kolozsvári napilap után, mindjárt a *Nyugat*-ban jelentek meg, 1914-ben, a *Hajh, rózsafa* (1926) című bemutatkozó kötetéről Kosztolányi mellett Németh László, Gaál Gábor, Szentimrei Jenő írt kritikát. „A huszadik század idillumai” a harmincas években komorabbra váltanak ugyan, s különösen a második világháború — akárcsak költői indulásakor az első — az idill fenyegetettségére ébreszti (*Ima mindenkiért 1940-ben*), lényegében azonban a bartalisi líra harminc éven át nem változik, nem fejlődik: az egyszer leütött alaphang magas szintű variációiról beszélnek költészetének fenntartás nélküli csodálói is. A magyarázatot ösztönösségében kell keresnünk — a legősibb munkadalok hangjára ismerünk mindegyre a Bartalis-versekben; nem rejti az élményt látványos formák mögé, metaforái is — amikor vannak — ösztönösek. Ahogy *Énekedet, költő...* című versében írja:

*Téged mindig a valóság érdekelt.
Hadd el a szimbólumokat.
A tisztát, egyszerűt szeretted,
és mint az üveg, olyan átlátszó szíved.*

Ezt az önjellemzést igazolva buzog fel a bartalisi líra, megszakítatlan gazdagsággal, 1945-ig. Aztán úgy tűnik, a forrás végképp kikapadt. A szándék jelentkezik ugyan, „Meg kellene valahogy kezdeni” (*Háború után, 1945*), de egyelőre nem sikerül élő rendbe szednie asztalán a zilált papirokat, könyveket. A könyvhöz nem lesz hűtlen, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem könyvtárosaként dolgozik, s munkája kapcsolatot jelent az ifjúsággal, költői megszólalására azonban még kilenc évig várni kell. Amikor 1954-ben a baráti biztatások végre versre hangolják, maga is felteszi a kérdést, ki a hibás ezért a hallgatásért („Viszonyok?... sértett dac?... körülmények?...”). „Kérik a »kosályi verseket«” — de a költő úgy tudja, „Kosály elmerült”, a régi világgal együtt. Vajon az következett volna be, amit Németh László harminc évvel korábban megjósolt? „A líra, az új korszakot jelentő sors, lokomotív sebességgel fog elhaladni Bartalis János kedves világa mellett.” A következő évek azt mutatják, hogy Bartalis nem érez semmiféle lemaradást. Igaz, az *Évkezdetén* még ilyen vallomással indul:

*Nehezen dolgozom —
mintha a csúcs után
a vas- vagy kőkorszakban
kezdeném.

Nagy bajjal készül a
költemény.*

— a gátlások azonban feloldódnak, s azóta Bartalis János korát meghazudtoló lendülettel rója a verssorokat, szüntelenül jelen van a folyóiratok hasábjain. Válogatott verseinek 1955-ös kiadását 1957-ben követi az első új kötet, *Pedig tavasz jó* címen, két évre rá megjelenik az *Új mezők és új dalok felé*. Ez utóbbi címében is jelzi a költő elszánt törekvését, hogy lépést tartson a korrallal, a társadalom változásaival. Felfedezi a maga számára az új Kosályt, a szocialista mezőgazdaság útjára tért falut — költészetét ezekben az években az „És akkor...” kezdetű riportversek jellemzik. Ezekben a verseiben a leírás megmarad száraz tényyszerűségében, nincs mögöttes lírai területe; a Bartalis régebbi lírájában olykor ugyancsak megfigyelhető deskriptivizmus felfokozódik, verseinek tárgyánál fogva is szembetűnőbbé válik. A szintén Németh Lászlótól származó figyelmeztetés igazolódik: „... az ilyen versben, amelyet rím nem gyámolít, ritmus nem fegyelmez, a legnehezebb nem hibáznunk”.

De nem elsősorban a „hibákkal”, hanem a költői szépségekkel, azok jellegével bizonyíthatjuk, hogy Bartalis János lírájában mégsem húzható éles cezúra — sem 1945-tel, sem 1954-ig. Valójában egyetlen nagy és mély, egy életre szóló élményét, ihlető forrását: ember és természet egymásra találását ismerjük fel az 1958-as *Ó, szép tavasz nap!*-ban csakúgy, mint az 1923-as *Ha a kosályi fák*-ban vagy a *Szőlőörzésben*. Panteizmusának legtisztább megfogalmazását is 1954 után írt verséből idézhetjük:

*Nincs kezdete az én dalomnak.
és nincsen vége se,
egy darab a világból,
vagy talán maga az egész világ.*

Egyhúrú költészet a Bartalisé, ugyanannak a témának, ugyanannak az élménynek egy-egy aspektusát írja újra és újra, mégis, egyhúrúságában is gazdag ez a líra. Nem csupán azért, mert a természet végtelen színárnyalataiból építkeznek, hanem főképpen, mert a Bartalis világa nem ember nélküli világ. Számára a természet a mezőt a kápásokkal, aratókkal együtt jelentette és jelenti, az erdőben sem csak a fákat és madarakat látja, hanem a favágót is.

A bartalisi régi és új bukolikák többsége az ember és természet idilli viszonyát, a mezei munkának is inkább szépségét, mint nehézségét zengi — mégsem a valóságtól elszakadt, mégis életszerű költészet ez. Bukolikáinak az adott és ad hitelt s így létjogot, hogy a természet sosem mesterséges diszletként van jelen, a költő nem mesterségesen hangolja magasra érzelmeit. Targyszerű ez a költészet művészi eszközeiben is. Bartalis viszonylag kevés költői képet használ, köznapi tények, munkafolyamatok s mindenekelőtt a táj aprólékos-realisztikus leírásából áll össze a jó Bartalis-vers is. Amikor mégis költői képre bukkanunk nála, ebben is a mezőn dolgozó ember egy-egy finom megfigyelését ismerjük fel. Prózában elmondhatatlan gyöngédség, szeretet, élettapasztalat sűrűsödik egy-egy remek versszakban: a között, hogy a költő a favágókkal találkozik, s megtudja „a kerges tenyerű, jó,

*A borsó
álmodik.
Tengernyi
pillangósvirágjával
— álmában is —
a' száraz karót öleli,
s a száraz karó
egy évre megfiatalodik.*

A népdalokban él ilyen természetességgel, ennyi spontán költőiséggel a földközeli ember világlátása. Ezt a közvetlenséget érvényesíti az emberi kapcsolatok ősi-patriarkális ábrázolásában is — 1914-ben ugyanúgy, mint 1957-ben. Mert nincs lényegi különbség *Az erdőről hazatérő favágók* és az *Érj haza, testvérem* hangvétele között;

a között, hogy a költő a favágókkal találkozik, s megtudja „a kerges tenyerű, jó, becsületes emberektől”, hogy kinyílt a hóvirág, s a között, hogy a mezőn járó lírikust a pihenő kapások „földízű-szép köszöntéssel” üdvözlik: „Érj, haza, testvérem, egészséggel!” Ezek az emberek Bartalis régi és új lírai hősei, akikkel teljesen azonosulni tud, akikkel holnap is kimegy az erdőbe, s akiknek a köszönését így viszonzozza:

*Érjtek haza ti is, testvérek,
— mindenütt a földeken —
érjtek haza — békességgel.*

Ez az az eszmeiség, amelyet Bartalis János művészien ki tud fejezni. Valamivel konkrétabb, mint az erdei favágók tavaszi hírhozatala, de semmiképpen sem minősíthető új fejlődési szakasznak a költő pályáján, amelyet ő maga 1959-ben jelszószerűen hirdetett meg: „Az új embert írd fel, a nagyszerű hőst...”

Versforma tekintetében s nyelvi tisztaságában is hű maradt Bartalis régi önmagához. A szép magyar versbeszédre kevés lírikusunktól idézhetünk olyan példákat, mint éppen tőle, s ezek között szép számmal új költeményeket. A *Hajnali zene* vagy a *Zöld kertekbe* egyúttal arra is bizonyíték, hogy a bartalisi szabad vers nem megmerevedett, egysíkú forma: a teljes kötetlenségtől a szabályos népdalritmusig számos közbeeső fokozatot mutat. Noha legtöbbjük nem írható fel szigorú ritmusképletben, igazán jó szabad versei mégsem azok, amelyek parttalanul áradnak, hanem amelyeket az érzelem, a gondolat, olykor a költői képek is fegyelmezettebb rendbe szerveznek. Bartalis szabadvers-vívmányai kétségtelenül irodalomtörténeti jelentőségűek, hatásuk a magyar lírában letagadhatatlan — még akkor is, ha az újabb költőnemzedékeknel a szabad vers gondolatilag bonyolultabb változatai kerültek előtérbe.

Ma is ható erkölcsi példa viszont az a hűség, amellyel Bartalis János humanista eszményeit, a költészetet szolgálja; hetven és nyolcvan között is az életet, a boldogságot, szépséget igenli, s változatlanul fiatalos lelkesültséggel hirdeti: „Most álomnövesztő májusok kelleneek.” Egyik új kötetének is ezt írta címlapjára: *Idő, ne fuss* (1965).

HORVÁTH IMRE (1906—)

A húszas évek végén vidéki újságíróként induló, de már a harmincas években a lírai miniatűrök mesterének bizonyult Horváth Imre látványos állásfoglalások, számottevő közéleti szereplés nélkül is, versei révén, a magatartás példája lett a romániai magyar irodalomban. Költővé érése a *Korunk* írói körének szellemi hatása alatt történik, de rendszeresen jelennek meg versei az *Erdélyi Helikon*-ban is: a Heinén, japán és kínai miniatűrökön, a *Nyugat* első és második nemzedékének költészetén iskolázott Horváth Imre-i líra humánuma nemcsak a Gaál Gábor folyóirata felé jó ajánlólevél. Ez a kettős kötődés a világot s a költő szűkebb, magányos világát egyre inkább fenyegető fasiszta veszély erősödése idején vezet el ahhoz a lírai szintézishez, amely mindmáig a legjelentősebb Horváth Imre-versekkel gazdagítja a romániai magyar poézist.

Horváth Imre költői pályájának 1938—1939-cel kezdődő, legtermékenyebb szakasza azonban nem 1944-igyl zárul; két-három évvel a háború befejezése után a megrongált idegzetű költő változatlan vagy éppen fokozott szuggesztivitással idézi a félelem korát, a felborult erkölcsi értékrendet, menekülést keresve saját kétségei elől. A betegség elhatalmasodása nem jár együtt a művészi alkotóerő csökkenésével, ellenkezőleg, a költészetének jellegét meghatározó dialektika még élesebbé válik, az antitézisre építő versszerkesztés kristályosodását szemlélhetjük olyan műveiben, mint a *Vérrel és korommal*, a *Kórházi versek*, különösen pedig *A sárga ház*. A feladott remény nem monoton sorokban, szakaszokban, hanem szüntelen ellentétetéssel válik lírai remekléssé:

*Fent a hegyen fénylik az idegosztály.
Tavasszal még te is ott fent napoztál —
s most, mint árnyék lebegsz a zártosztályon,
Hitted-e, hogy Isten így kirostáljon?*

Ha a részek, az egyes négysorosok meg is maradnak a „sárga ház” motívumvilágánál — mint ahogy Horváth Imre korábbi versei a legköznapiabb természeti elemekre épültek —, ciklussá szervezve egyértelmű erkölcsi-politikai állásfoglalást fejeznek ki. Végső elemzésben antifasiszta költészet ez, hasonlóan Radnóti menekülő lírájához; a legszemélyesebb élmény közügyi jelentőségűvé válik — a magatartás etikai imperatívusza s a magasrendű esztétikum révén.

*Felhők után hiába kapkodok.
Elvillannak viharok és korok,
de akiben egy világ összedül,
áll fájdalma s fénylik időtlenül.*

*S túl minden időn és minden koron
sötétlik e világitótorony
s hajók, harcok, zászlók elé mered:
„Ez itt zátony, — ne erre, emberek!”*

(Zátony)

Horváth Imre 1938 utáni humanista-antifasiszta versei 1945-től egy másfajta lírai vonulatban is folytatódnak. Az újságíróként, majd költőként állandó létbizonytalansággal küzdő, méltóságában sokszor megalázott ember ujjongó lelkesedésével, lendületével szólal meg már 1945-ben — hirdeti a tél legyőzését (*Én, ki a telet legyőztem*). Nemcsak hangulatában új ez a vers a *Magános fehér orgona* költőjétől, hanem eszközeiben is; a természetszimbolikához ezúttal is hű marad ugyan, a vers utolsó szakaszában azonban kilép a metaforák mögül, megjelenik költészetében a nagybetűs, forradalmas, győztes Nép. A gyémántosan csiszolt négysorosok tömegektől távol élő szerzője egyre inkább a közügyekre hangolódik, másképpen nézi a világot; a nagypiaci forgatagban s a fasiszmus szégyenteljes emlékeit idézve nem elégszik meg a költői jelzéssel, a szűkszavú sűrítéssel, a leírás tárgyi-történelmi teljességére törekszik. Verseivel az aktív politikai harc szolgálatába áll, 1948-tól már-már régi versformáját feledtető gyorsasággal bontakozik ki alkalmi lírája, az ő békeharcos és hazafias versei szerepelnek a leggyakrabban, szavalatként, tömegdal-feldolgozásban különböző ünnepi műsorokban. 1949-ben, Gaál Gábor bevezetőjével megjelent versköteté címében is mutatja a változást, a közvetlen politikumra hangolódást: *Ami az idő parancsol*. Gaál Gábor ünnepli a „tyrtaiosi kérdések” előtérbe állítását s a közelebbi konkretizálást „annak az értelmi szemlélődésre hajlamos költőnek” a műveiben, aki korábban kerülte „a kimondás verbalizmusát”; az irodalom-politikus-szerkesztő egyértelmű fejlődésnek fogja fel, hogy a „jelek és szimbólumok” lírikusa „a maga sajátos két- és négysorosai »medáliáiból«, a maga pont-terjedelmű külön világából kilépve a való világba, verssoraiban, strofáiban is megnő, mint ahogy minden megnő és kiizmosodik benne s minden elmosódott konkrété lényegesül”. A romániai magyar irodalom fejlődésének egy szakaszát jellemzik ezek a sorok, a „lobogónk Petőfi” (illetve Majakovszkij) jelszó sajátos gyakorlati megnyilatkozásaként. Horváth Imre verseinek terjedelme valóban tetemesen megnő, a „csúcsot” a 215 soros bálcesti-i riport tartja — ez azonban nem mérhető művészileg össze a *Boldog levél* két sorával. A szélesen hömpölygő, epikus jegyekkel teletűzdelt kifejezési forma valójában idegen marad a költő számára, legfeljebb egy-egy ellentétező fordulat sejteti ezekben a poemákban Horváth Imrét. A *Hősnél többek* az egyetlen a nagyobb lélegzetű költeményei közül, amelyben a régi és az új (átmeneti, inkább a korra jellemző) sajátosságok művészi egységbe ötvöződnek; a

szerző ebben a versében szélesebb politikai perspektívával térben és időben nagy területet fog át, de nem dobja el a másfél évtized alatt meghódított, sajátjává csiszolt költői formát. Amint Csehi Gyula megállapította: „Az epigrammatikus szerkesztésmód jellemzi az 1948-ban írott *Hősnél többek* című ódát, melynek szinte minden strofáját külön, lezárt, önmagában jelentős költeményként olvashatjuk.” A mozaikmegoldást korábban s később is szívesen használta Horváth Imre, a *Hősnél többek* újdonsága azonban éppen az, hogy mégsem mozaik, nem négy soros ciklusa, hanem azonos felépítésű versszakokból fejlődő, a kérdésként vagy állításként megfogalmazott tételeket a zárószakaszban ódaian összegező költemény, amely nem nélküli ugyan az ünnepiséget, de ez nem a történelmi dialektika eltakarásában, hanem az ellentmondások tudatosításában jut kifejezésre. A múlt névtelen harcosainak állítva emlékművet, az erkölcsi példát mutatja fel, így figyelmeztet a helytállásra.

*Hősnél többek: győztesek voltak.
Győzelmiüknek jele a Holnap, —
állj sírjaiknál sorfalat,
s hol titokban fedték el őket,
köszöntse fény a temetőket,
s e hurrázatlan holtakat!*

Több mint két évtized távlatából, az 1948–49 és 1954 között született rimes publicisztikák nem minősíthetők teljesen haszontalan kitérőnek Horváth Imre pályáján. És nem csupán azért, mert ennek a szakasznak a terméséhez tartozik a *Hősnél többek* is. A társadalmi-politikai érdeklődés tágulása a későbbi években meghozta az eredményét a négy sorosokban. Horváth Imre mai antitézisei lényeges társadalmi problémákra is rákérdeznek, ám a legjobbak közülük megőrzik régi miniatűrjeinek bensőséges líráját; nem állítják mereven szembe a közügyit a személyesen emberivel — megtalálják a feloldás lehetőségét, az új egységet:

*... Félek, ha az elmúlást nem érzed,
azt sem látod, ami született!*

Az öregedés, a betegség, az elmúlás kérdései, a fák, füvek, madarak is újra polgárjogot nyertek Horváth Imre költészetében. Visszanyerte jogát a játékosság felnőtt- és gyermekverseiben (*Szertelen ABC*); újabb kötetekben a nyelvi játék ismét nemcsak szójáték, hanem a dolgok, jelenségek lényegére villantó megfigyelés. *333 aforizma* című kötetének (1969) jó néhány darabja szintén ezt példázza — hol a gondolatnak csupán értelmileg megragadó rögzítésével, hol pedig hangulatilag, sőt a belső formaelemekkel is bizonyíthatóan verssé kerekedve. Horváth Imrének ezek az aforizmái a költészet határesetei. Mindenesetre gondolati-erkölcsi összegezései egy gazdag költői pályának, amely fölé a Horváth Imrétől kedvelt mottómegoldással írhatjuk: „A béke szobrát csak sebesült lelkű szobrász mintázhatja meg.”

KÁNTOR LAJOS